

Necmettin Turinay İle Mehmet Akif Külliyyatı Üzerine

Söyleşen: Nuray ALPER*

Değerli Hocam, TBMM adına “Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı/ Safahat” ı yayına hazırladınız. Çalışmayı detaylı şekilde tetkik etmiş biri olarak buradaki amacınızın ne olduğunu sormayacağım. Çünkü eserin içine giren herkes, ele aldığınız pek çok meselede bir ilke imza attığınızı kavramakta gecikmiyor. Benim külliyyatta dikkatimi çeken ilk husus, Akif’in gençlik dönemi şiirlerinden vefatına kadar kronolojik bir sıra takip etmiş olmanız; böylece Akif’in yaşadığı dönüşüm ve kırılmaları ortaya çıkarmanız, *Safahat*’ın bölümlerini görünür kılmak için sergilediğiniz büyük çaba.

Nuray Hanım, Safahat için geliştirdiğim sistematiği hemen fark ettiğiniz anlaşılıyor. Burada yaptığım, Mehmet Akif’in her eserini ve onun farklı farklı dönemlerini görünür kılmak için azami bir gayret. Evet, bütün dikkatimi buna verdiğimi söyleyebilirim. Çünkü şimdiye kadar yapılmış *Safahat* yayınlarının hiçbirine benzemiyor bu çalışma. Bildiğiniz gibi, Akif’in *Safahat*’ı yedi ayrı şiir kitabından meydana gelir. Fakat elinizin altındaki *Safahat*’ın yedi değil, on bölüm olduğu da ortada. Asıl sormak istediğiniz hususun bu olduğu kanaatindeyim.

***Safahat*’ın on bölüm olarak yayını külliyyatın ortaya koyduğu en ciddi farklılıklardan biri şüphesiz. Eserde Mehmet Akif’in *Safahat* dı-**

* Dil ve Edebiyat dergisi yazarı

şında kaldığını söylediğiniz şiirlerinin tasnif edildiğini görüyoruz çünkü. Şairin ilk gençlik dönemine ait şiirleri ayrı bir bölüm olarak ele alınıyor. “İlk Safahat” adıyla da, oldukça dikkat çekici ve iddialı bir adla karşımıza çıkıyor. Akif’in ilk dönem şiirlerini *Safahat* ile ilişkilendirmek için buna lüzum hissettiğinizi söyleyebilir miyiz?

Diyebilirim ki elinizin altındaki Şiir *Külliyatı*’nı hazırlarken beni en çok yoran, en çok uğraştıran bu bölüm oldu. Fakat hem uğraşmama hem yorulmama değdi doğrusu. Çünkü Akif’in ilk gençliğinden, 1911’de *Safahat*’ı yayınladığı tarihe kadar olan dönemi tamamen netleştirdi. Mehmet Akif’in şiiri nerede başlıyor, nasıl başlıyor ve hangi aşamalardan geçiyor? Böylece Akif’in karanlık şiir tarihi alabildiğine vuzuhlu hale getirildi. Mesela Mehmet Akif’te Muallim Naci tesiri nerede başlar ve biter? Ya da Abdülhak Hamit şiiri ile ne zaman ve nasıl ilişki kurdu gibi! Gene aynı şekilde, bu şiirin İsmail Safa’ya veya Ali Ekrem’e bakan yanları!

Sonra biliyorsunuz, 1900 başlarından Akif gençlik dönemi şiirlerini imha ediyor. Şiir noktasında Akif bir kriz geçiriyor çünkü. Ya da kendi içinde bazı devrimler yaşıyor. Ardından da bildiğimiz Akif şiirine bir geçiş yapıyor. Uzun uzun izahı gereken bir husus bu. İşte İlk *Safahat* adını verdiğimiz bu bölümde, Akif’in tespit edilebilen gençlik dönemi şiirleri yer alıyor. Fakat dediğim gibi Akif bu şiirlerini yok sayıyor. Onlardan kopmak, onlarla alakasını kesmek istiyor. Siz sayın ki Necip Fazıl’ın 1934 öncesi şiirlerini yok sayması gibi büyük bir facia!

O şiirleri toplu halde okuyunca bende şöyle bir düşünce uyandı. Keşke Akif ilk şiir kitabını 1911’de değil de, 1900 başlarında yayınlasa imiş dedim. Onları yok sayması yanlış çünkü. Akif ne fikir değiştirirse değiştirsin, ilgili şiirlerin kendi döneminde gene de yayınlanması gerekiyormuş. Çünkü onların bir haylisi kötü şiirler değil. Ayrıca kendi döneminin yankıları! Kaldı ki Akif onları yok saysa, imha etmek istese bile, geriye kalanları gene de büyük bir yekûn teşkil ediyor.

Bir de şunu söyleyeyim! Her meselede Akif'i haklı görmek taraftarı değilim ben. Çünkü Akif edebi bir muhitte değil, kendi içinde yaşıyordu sürekli. Nitekim Akif'in öyle bir hatası daha oldu. O hata da Mütareke ve Milli Mücadele şiiirlerini lâzım gelen bir zamanda kitaba dönüştürmemesi. Mesele 1922'de veya en geç *Asım*'ın yayınlandığı bir sırada! Ya da her iki eser birbirine yakın tarihlerde yayınlansa idi, ne kadar isabetli olurdu. Bu bana göre Akif'in en büyük yanlışlarından birini teşkil eder. Dolayısıyla her kitabın tekabül ettiği, kendine mahsus bir zamanı vardır. O fırsat ve zaman kaçırılmamalıdır derim. Ayrıca *Asım* Mütareke döneminin bir yankısı iken, Milli Mücadele döneminin karşılığı olması gereken şiiirlerini Akif ancak 1936'da, Mısır'da yayımlayabildi. Türkiye'deki yayını ise 1943'te kaldı. Hâlbuki Türkiye, 1922 ile 1943 arasında kaç devir yaşadı? Dil kaç kere değişti? Şiiir modaları kaç kere alt üst oldu? Eğer bu gecikme olmasa idi, Milli Mücadele dönemi edebiyatında Akif'in daha başka, daha derin bir yeri olurdu.

Aynen burada olduğu gibi Akif'in *Safahat* öncesi şiiirlerinin kendi zamanlarında mutlaka yayınlanması gerektiğini düşünüyorum. İşte Akif'in bu büyük ihmaline saygı duymakla beraber, gene de onları bir araya getirmeye, kronolojik bir sıraya tabi tutarak az çok bir kitap bütünlüğüne dönüştürmeye çalıştım. Özellikle de her şiiirin tespit edildiği kaynakları vererek ve de geniş geniş dipnotlarla besleyerek! Dolayısıyla bu İlk Safahat bölümünün Akif'in şiiir tarihini ve düşünce tekâmülünü ortaya koymak bakımından büyük bir önem arz ettiği kanaatindeyim.

İlgili *Safahat*'ta, gördüğünüz gibi, Mehmet Akif'in gençlik dönemi şiiirleri de bulunuyor. Bunlar iki yüz civarında yeni şiiir! Neredeyse üç yüz sayfayı buluyorlar. Bu şiiirler toplamına bir ad vermek gerekti ve onlara İlk Safahat adını koydum. İkinci yaptığım bir husus da, Akif'in *Gölgeler* adlı eserinin daha bir görünür kılınması arzusu. Daha açığı da ilgili eseri ikiye böldüm. Birincisi *Gölgeler I*, Mütareke ve Milli Mücadele dönemi şiiirlerini ihtiva ediyor. *Gölgeler II* ise Akif'in Mısır şiiirlerinden oluşuyor. Dolayısıyla böyle bir akış

düzeni ile hem Akif'in fikir ve şiir tarihinin hem de geçirdiği farklı dönemlerinin daha iyi anlaşılmasını arzu ettim. Bu arada *Gölgeler I* ve *Gölgeler II* bölümlerini, Akif'e ait yeni bazı şiirlerle de zenginleştirdim. Bir de bunların dışında, bu külliyyatta, İstiklal Marşı apayrı müstakil bir eser olarak mütalaa edildi. Tabii Akif'in marş tarzında yazdığı, fakat *Safahat*'ına da dâhil etmediği diğer bazı şiirler de bu bölümde yer aldılar.

Şunu söyleyebilirim ki bu yeni *Safahat* düzenlemesi, eseri okuyanlar ve inceleyenler tarafından hiç mi hiç yadırganmadı, dahası büyük bir memnuniyete vesile oldu. Fakat *Safahat* için yaptığım düzenleme, ne kadar güzel ve isabetli olursa olsun, onu aşan bazı yanlar da var bu çalışmada. O da ilgili her bir bölümün; kitabın başına yirmişer, yirmi beşer sayfa hacminde değerlendirmeler koymam! Akif'in her bir eserini; sanatını ve düşüncesini merkez alan derinlemesine tahliller. Diyebilirim ki şimdiye kadar yapılmış *Safahat* yayınları göz önünde bulundurulduğunda, Akif'in eserlerinin bu çapta bir tahlil ve analizine ilk defa şahit olunmaktadır. Daha ileri giderek şunu bile iddia edebilirim: Akif hakkında yapılmış hiçbir çalışmada, böyle bir yaklaşım bulunmamaktadır. Neden dersiniz, Akif'in eserlerini ayrı ayrı ve bir bütün olarak okuyanları mumla arıyoruz Türkiye'de! Dolayısıyla Türkiye'de yapılan Akif okumaları sınırlandırılmış, daraltılmış son derece sathi okumalardır. Düşünün ki *Berlin Hatıraları*'nı Türkiye'de herkes, hala daha Almanya ile Türkiye karşılaştırması olarak okuyor. İşte bu eserin ya hiç okunmadığının, okundu ise eserden hiçbir şey anlaşılmadığının göstergesidir. *Fatih Kürsüsünde* için, kimin ne söylediğine siz bakın isterseniz! Ben Akif için cilt cilt kitap yazanların dahi, ilgili eserlerin ruhuna nüfuz noktasında ciddi bir tıkanma yaşadığı kanaatindeyim. Hal böyle iken de, Akif'in büyük bir düşünür olduğu yolunda kocaman kocaman kitaplar yayınıyor bazıları.

Necmettin hocam, Külliyyat'ta şairin şahsiyeti ve eserleri üzerine gerçekleştirdiğiniz kapsamlı değerlendirmeleriniz, şiir tahlilleriniz, buna bağlı olarak yaşadığı dönemle ilişkilendirilen şiir telâkkisine dair ciddi

tespitleriniz bulunuyor. Akif'in geçirdiği tekâmül süreçleri, şiir hassasiyeti ve poetikası içinde okur, dava adamı Akif'ten şair Akif'e doğru yönlendiriliyor sanki. Eserde öncelikli gayenin bu olduğunu ifade edersem, abartılı bir tespitte bulunmuş olur muyum?

Okuyucuyu dava adamı Akif'ten, şair Akif'e doğru yönlendirmek! Yaptığım *Safahat* yorumlarına bakarak, böyle bir sonuca ulaşmak! Bunu ilk defa sizden duyuyorum Nuray Hanım. Sakın sözümden rahatsız olmayın. Sizin dikkatinizin ürettiği bir çıkarım bu. Tamamıyla değilse bile katılıyorum tespitinize. Ayrıca şunu fark ediyorum:

Türkiye'de Akif çalışanların, Akif hakkında kitap yayınlayanların çoğu sanatçılar değil. Kuşkusuz herkesin Akif'i sevmeye, onu örnek almaya, dahası hakkında kitaplar yayınlamaya hakkı var. Fakat bu sınıfların çoğunun Akif'in sanatkâr yönü ile ilgilenmedikleri çok açıktır. Sadece ve sadece onları ilgilendiren, Akif'in mazlumiyeti ve mücadelecisi yanı! Daha açığı da hakkı yenmişliği! Ama yazılmış bütün kitapların bu yönde olması, sizin de dikkatinizi çekmiyor mu? Kuşkusuz ben bunu kınıyor değilim. Fakat Akif'in bundan ibaret olmadığını niçin söylemeyeyim?

Ama şunu da unutmayın. Asıl facia burada değil! Asıl facia, bu ülkenin şairlerinin, sanatkârlarının Akif hakkında devamlı susmaları!.. Onlar sanki Akif'in şiirine ve sanatına inanmıyormuş gibi bir hava veriyorlar. Devamlı susuyorlar. Dikkat edin, Akif'in şiirini ve sanatını merkez alan kaç yazı çıktı 2021 yılı içinde. Kaldı ki onlardan bazıları da Akif kitapları yayınladılar. Ama onlarda da aynı terane! Piyasanın anonim dilini tekrar edip durdu çokları.

Dolayısıyla hazırladığım *Safahat*'ın merkez noktası onun şiiri, eseri, sanatı ile ilişkilendirilmek kaydıyla düşünceleri, düşünce sistemi! Kaldı ki benim kanaatim şu yöndedir: Sanatından ayrıştırılan, koparılan bir Akif algılaması; büyük şairi politik bir figüre indirgemekten başka ne anlama gelir? Dolayısıyla merkeze sanatını koyan bir Akif çalışması benim aradığım ve yaptığım.

***Safahat*'in asıl derin tesirini bizde şiirden ziyade nesir, Türk tahkiyeciliği üzerinden izlemek gerektiğini ifade ediyorsunuz. Aynı bölüm içinde şairin *Gece, Hicran, Secde* gibi şiirlerinin lâyıkıyla kavranmadığını ve Akif'in şairliğinin yeteri derecede anlaşılmadığını belirtiyorsunuz. Vurgularınızı, Akif'in manzum hikâyeler yazan tarafının şairliği ile tezat teşkil ettiği görüşüne itiraz olarak kabul edebilir miyiz?**

Evet, Akif'in şiirinin yeteri derecede algılanmadığını, ayrıca kabul de görmediğini! Bu hususa yukarıda da işaret etmiştim. Bu şuradan ileri geliyor. Mehmet Akif şiirine karşı, Cumhuriyet döneminde önemli bir itiraz söz konusu. Bu eleştirinin iki merkez noktası bulunuyor: Nurullah Ataç ve Necip Fazıl! Sonraki yıllarda bu eleştiriye Rasim Özdenören üstlendi. 1970 sonrasında kuşaklarda, açıktan olmasa bile bu eleştiri sürdürüldü gitti. Ama Sezai Karakoç ve çevresi bu görüşe hiçbir zaman itibar etmedi.

1950 başlarına kadar kendi şiirinden başka bir şiiri kabul etmeyen, kendi şiirinde devamlı ısrar eden Yahya Kemal, bir gün şöyle bir itirafta bulundu: "Nihayet anlıyorum ki, şiir tek değilmiş! Başka şiirler de varmış." Dolayısıyla Yahya Kemal gibi büyük bir şair bu noktaya geldiğine göre, diğerlerine ne oluyor? Şiir Ahmet Haşim ve Necip Fazıl'dan ibaret olmadığı gibi, Orhan Veli ve İkinci Yeni'den de ibaret değildir. Kuşkusuz kendi şiir anlayışımızın muhafazakârı olma hakkımız yok değildir. Ancak bu, sevdiğimiz bir şiirin dışında, başka bir şiir yoktur saçmalığına da vardırılmamalıdır.

Kaldı ki şiir anlayışlarımız mutlak değil, nisbîdir. Her dönemin farklı farklı şiirleri bulunur. Nitekim 1911'de *Safahat*'ın yayınından sonra, Türkiye'de kaç şiir ve şair vardır? Tevfik Fikret birkaç yıl sonra vefat etmiş, M. E. Yurdakul yerlerde sürünüyor. Elde avuçta kala kala Abdülhak Hamit, Cenap Şehabettin, Rıza Tevfik ve Mehmet Akif var. Abdülhak Hamit ve Cenap da susmuş, şiiri bırakmış gibiler. Buna karşılık henüz daha meydanda ne Haşim ne de Yahya Kemal söz konusu. Dolayısıyla Milli Edebiyat döneminin, daha doğrusu büyük savaş yıllarının yegâne şairi olarak Mehmet Akif kalıyor

geriye. Burada önemli olan, anlaşılmayan husus şu: Mehmet Akif tarzı şiirin sürdürülmesi gerekmiyor. Fakat onu nasıl yok sayabiliriz? Onu okumak ve sanatını kavramaktan nasıl geri durabiliriz?

İşte benim vurgulamak istediğim husus burada toplanıyor. Türk şair ve yazarları Akif’e olan lâkaydilerini sona erdirmeli, onun hakkındaki çalışmalarını da, yüksek şiir ve sanat zevkine haiz kimseler üstlenmelidir. Çünkü bir şairi en iyi şairler yazabilir, öyle değil mi? Yoksa piyasada yaygın olan anonim Akif algılamalarının sonu alınacak gibi gözükmemektedir. Zira Mehmet Akif’in şahsı ve ahlâkı ne kadar yüksek olursa olsun, şiirinden ve sanatından soyundurulmuş bir Akif alabildiğine sathileştirilmiş sayılmaz mı?

Safahat’tan Süleymaniye Kürsüsünde’ye geçişi bir fark üzerinden okuyor ve ilgili çalışmanın Akif’in kolektif şuura hitap sürecindeki ilk eseri olduğunu söylüyorsunuz. Yine bölüm içerisinde kitabın tezi olan “İslâm Birliği” düşüncesine ince bir itiraz söz konusu gibi. Burayı biraz açabilir misiniz?

Mehmet Akif’in gerek gençlik dönemi, gerekse 1911 yılında çıkan *Safahat*’ındaki şiirler iyi okunursa, şu husus kolayca fark edilir. Akif bu iki dönemde de samimi bir sanatkâr, aynı zamanda da vecdi yüksek, Müslüman duygulu bir şairdir. Dolayısıyla onun bu dönemi için “Müslüman şair” demek mümkünken, “İslamcı şair” tanımını yeterince uygun düşmez. İşte bu sıfat Akif için, *Süleymaniye Kürsüsünde*’den sonra hak edilir. Çünkü Akif’in şiir ve düşünce hayatında bu eserle birlikte büyük bir açılmaya, sıçramaya şahit oluruz. Daha açığı da Akif *Süleymaniye Kürsüsünde* ile Asya Türklüğü’ne, sömürge durumunda olan Çin ve Hint Müslümanlarına önemli bir açılım gerçekleştirirken, aynı zamanda o halkların aydınlanması, sömürge durumundan kurtarılmaları için bütün aydınları vazifeye davet etmeye başlar. Böylece Akif kendi bireyini aşmış, esir Müslüman ve Türk halkların acılarını vicdanında duyan “İslamcı bir şair” konumuna o zaman yükselmiştir denilebilir.

Bir defa şunun iyi bilinmesi gerekir. Mehmet Akif'in Kazan ve Türkistan halklarına, sömürge durumundaki Hint ve Çin Müslümanlarına yönelik ilgisi Türk Ocakları'ndan da, İttihat ve Terakki iktidarından da öncelik arz eder. Akif'in bu açılım denemesi kendi zamanında çok etkili olmuş, bu yüzden de İttihatçılar Sait Halim Paşa gibi bir ismi önce Dışişleri Bakanlığına, ardından da Sadrazamlığa kadar yükseltmek durumunda kalmışlardır.

Ne var ki şu da bir gerçek: Mehmet Akif ilgili eserinde sömürge durumundaki ülke halklarına ne kadar dikkat çekerse çeksin; oraların geriliğinden, eğitimsizliğinden, maruz kaldığı baskılardan ne kadar çok söz ederse etsin, bu ülkelerin ortak bir Osmanlı yönetimi altında birleştirilmesi gibi bir öneride bulunmaktadır. Tam tersine eser boyunca Akif'in vurgusu; Meşrutiyet karmaşası böyle devam ederse eğitime, bilime, sanata, yerli değerlerimize yeteri derecede önem vermezsek esir ülke halklarının durumuna düşmemiz kaçınılmazdır diyor.

Ayrıca şu halde bile sömürge altında yaşayan Müslüman ülkelerin gözü gene de Türkiye üzerindedir. Eğer onlarda bir uyanış olacaksa bu da Türkiye'nin varlığına bağlıdır. Öyleyse Akif'in geliştirdiği bu yeni perspektif için "İslâmcılık" tabiri uygun düşer. Fakat *Süleymaniye Kürsüsünde*'de bu görüşü aşacak derecede yani siyasi entegrasyonu amaçlayan bir "İslâm Birliği" tezi ile karşılaşmadığı kabul edilmelidir. Daha açık olarak şunu bile söyleyebilirim: Mehmet Akif'in en yakın dostlarından, Londra'da hoca ve *Sebilürreşat*'ın yazı kadrosundan olan Halil Halid ile Mehmet Akif'in konu üzerine yazışmaları mevcuttur. İlgili konuyu merak edenlerin *Sebilürreşat*'ı iyi tetkik etmelerini söyleyebilirim.

Hakkın Sesleri adlı eseri ele alırken yaygın kanaatin aksine şiirlerin ayet ve hadislerin tefsiri olmadığını izah etmişsiniz. Ayrıca ***Hakkın Sesleri*** kitap olarak yayınlanırken, Akif'in fazla aceleci davrandığına dair ince bir eleştiri söz konusu... Buna dayanak olarak ***Hatıralar***'daki bazı şiirlerin ***Hakkın Sesleri***'nin devamı olarak okunabileceğini, birlik-

te ele alınmalarında bir beis bulunmadığını belirtiyorsunuz. Şiirlerde özellikle tematik bütünlüğe dikkat çekmeniz çarpıcı detaylardan birini teşkil ediyor.

Yaptığım *Safahat* tetkiklerinin nasıl bir dikkatle okunduğunu görerek bundan memnun oluyorum. Bana bunları şimdiye kadar soran birisi olmadı. Nitekim *Safahat*'ı okuyan ve inceleyenler de bu durumun yeterince farkında değiller. Evet, Akif'in *Hatıralar* adlı eseri, maalesef eklektik bir manzara arz ediyor. Orada Akif'in üç tür, birbirinden bağımsız şiirleri mevcut. İlk grup, Mehmet Akif'in âyet ve hadis şerhi addedilen şiirleri. Mesela *Yâdında Değil, Ne İrfandır, Müslümanlık Nerede, Bu Âlem, Biz ki, Hakiki Müslümanlık* gibi parçaları! Bunlar dikkat edilirse *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirlerinin devamı niteliğini arz ederler.

Bunların dışında, iki grup şiiri daha bulunuyor Akif'in *Hatıralar*'da! Onlar da *Berlin Hatıraları* ile *El-Uksur'da* ve *Necid Çöllerinden Medine*'ye adlı abidevi şiirleridir. Yani *Hatıralar* adlı eserin ağırlığını bu son üç uzun şiir teşkil etmektedir. Bu üç abidevi eserin kendi aralarında, az veya çok tematik bütünlüğü söz konusudur. O da bu şiirlerin Türkiye şartları dışında doğmalarıdır. Nitekim Akif, Berlin'e gitmiş *Berlin Hatıraları*'nı; Mısır'a gitmiş *El-Uksurda*'yı, Medine'ye gittiği sırada da *Necid Çöllerinden Medine*'yeyi yazmaya başlamış ve nihayet tamamlamıştır. Bu şiirler ülke dışında yazılmaya başlandığı ve ilgili seyahatlerin neticesi olduğu için, Akif bu eserine *Hatıralar* adını vermek istemişti. İşte bu yüzden ilk grup şiirlerin, eserin tematik bütünlüğünün dışına düştüğünü söylemek istedim.

Fakat burada asıl söylenmesi gereken, *El-Uksur'da* ve *Necid Çöllerinden Medine*'ye adlı şiirlerin, Akif şiirinde yepyeni bir merhale teşkil ettiği gerçektir. Bu şiirler daha kendi zamanında Cenap Şahabettin'i ve Yahya Kemal'i çarpmış, Süleyman Nazif'i de büyük bir Akif meftunu seviyesine yükseltmiştir. Süleyman Nazif'in Akif savunmalarının başlangıcını işte bu şiirler teşkil eder.

Akif'in Süleymaniye Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde, Berlin Hatıraları, Asım gibi eserlerinin birer "fikir romanı" olarak takdim edilmesi oldukça ilginç. Akif'e hikâyeci denildi ama ona romancı sıfatı ile yaklaşan ilk siz oldunuz.

Mehmet Akif'in şiir yönü hakkında kimse bir şey söylemiyor. Daha doğrusu da ne söyleyeceğini bilmiyor çokları. Çünkü bu şiir hakkında daha önceden yapılmış değerlendirmelere yaslanamıyorlar. Dolayısıyla Akif'in şiiri ile baş başa kalıyor ve tutulup kalıyorlar. Haşim ve Yahya Kemal şiirini merkez aldıkları için de, Akif şiirini kavrama noktasında çokları büyük bir bocalama yaşıyor. Onun için Akif hakkında yazarların çoğu, şairin *Hasta, Küfe, Meyhane, Seyfi Baba* gibi manzum hikâyeleri üzerinde duruyor ve buradan da bir genelleme hâsıl oluyor. Bu yazılanlara göre Akif bildiğimiz cinsten bir şair değil, doğrudan bir "manzum hikâyeci"dir. Anladınız mı? Şair Akif ya da Akif'in şiiri, şiir anlayışı üzerine, ben şimdiye kadar ciddi hiçbir değerlendirme okuduğumu söyleyemem. İşte benim *Safahat* yorumlamalarımın merkezini bu husus teşkil ediyor.

Fakat Akif'in asıl şiirlerinin ve *manzum hikâyelerinin* dışında, bir de *Süleymaniye Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar ve Asım* gibi büyük anlatıları bulunmaktadır. Hele bunlar hakkında orijinal hiçbir şey söylendiğine şahit olamıyoruz. Varsa yoksa eser özetlemeleri ya da bitmez tükenmez tematik gevezelikler! Dolayısıyla klasik edebiyat çalışanların eski mesneviler noktasında yaşadığı bir tıkanmayı, yeni edebiyatçıların da Akif'in bu tür eserleri karşısında yaşadığını rahatlıkla söyleyebilirim.

Adı geçen eserler için Akif'in ne düşündüğü ayrı bir mesele! Fakat önümüzde duran edebî bir hadiseye sen nasıl bakıyor, nasıl hüküm veriyorsun? Dolayısıyla bu konuda umumi bir sükût söz konusu. Onlara *manzum hikaye* de diyemedikleri için!.. Belki de içlerinden, *nasihat-nâme* falan demek geçiyordur. Ya da işte Akif'in şiiri adına sonu gelmez gevezelikler filan diye düşünüyorlardır. Fakat ilgili eserler topluca okunursa, onların "manzum

hikâyeyi” de aşan büyük fikir romanları olduğu sonucuna ulaşmak zor olmalıdır. Bunun gerekçelerini, *Safahat*’ın ilgili bölümlerinde geniş geniş izah ediyorum. O hususlara maalesef burada giremeyeceğim. Çünkü konunun çok çok uzayacağını siz de tahmin edersiniz.

Çarpıcı tespitlerden birine de, *Berlin Hatıraları*’nı ele aldığımız bölümde rastlıyoruz. İlgili eserin *Süleymaniye Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde ve Asım*’dan farklı bir yapısı olduğunu vurguluyorsunuz. Şairin ruhunda savaşa dair yankı ve yansımaların, gerçeklerden ziyade intibaların öne çıkmasının o dönem için ciddi bir yenilik olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

Berlin Hatıraları bence Akif’in en bilinmez, hiç anlamamış eseridir. Bununla ilgili yazılara bakarak söylüyorum bunu. Bana göre *Berlin Hatıraları*, Akif’in diğer eserlerinden en farklı olanıdır. Bunu ilgili eserin kurgusuna ve anlatma tekniklerine bakarak söylüyorum. İkinci bir husus olarak da bu eser edebiyatımızda, Cihan Savaşı’nın anlatıldığı en ciddi edebî metindir. Bir savaş nasıl anlatılabilir, nasıl yazılır bunu merak edenlerin özellikle de savaş romanı düşünenlerin *Berlin Hatıraları*’nı dikkatle okumalarını isterdim.

Şöyle ki Akif Almanya’da bir arkadaşı ile kahvede! Karşı masada da bir Alman ailesi! Masada oturdukları yerde, anne olan Alman kadın, durduk yere ağlamaya başlıyor. Akif bunu merak ediyor ve o kadınla diyaloga geçmek istiyor. Realitede gerçekleşmeyen bu diyalog, zihin yoluyla kitabın sonuna kadar devam ediyor. Hem o kadını içinden okumak hem de Akif’i baştan sona sarmış olan savaş duygularını, Akif’in bizzat kendi hâlet-i ruhiyesi üzerinden okumak!.. Yani bu eser baştan sona, savaşa dair zihnî mülâhazalardan meydana gelmektedir, denilebilir. Bu mülâhazalar devam ederken bir an gelir, karşıda ağlayan kadının alını, sanki bir ekrana dönmeye başlamamış mı?. Orada yavaş yavaş bazı karaltılar belirir. Ardından da Çanakkale Cephesi’nde savaşılan askerlerimiz ortaya çıkar. Ne olursa olur Akif o anda, sanki transa

geçmiş gibi, cephedeki askerlerle uzaktan uzağa konuşmaya kalkışır. Askerler onu o askerleri, o kadar yakından duyarlar. Cephedeki askerlerin müjdeli haberleri üzerine de Akif, oturduğu yerden ayağa fırlar ve yanındaki arkadaşına: “Haydi gidiyoruz!” diye seslenir. Böylece Akif’in Almanya seyahati sona erer ve arkadaşları ile birlikte Çanakkale cephesine veya Türkiye’ye dönerler.

Dolayısıyla *Berlin Hatıraları* kurgusu ve vakalara değil ruhtaki intibaların anlatımına dayalı olması bakımından realist bir eser sayılmaz. Bu tür bir anlatma tekniği ile edebiyatımızda, ancak 1960’lardan sonra karşılaşma imkânı bulabiliriz. Anlatabildim mi bilmiyorum! Dolayısıyla hem savaşa hem anlatma biçimine getirdiği yenilik bakımından bu eser bayağı orijinal geldi bana. Bunun bir benzeri bir eseri savaş sonunda ancak Abdülhak Hamid yazabilecektir.

Türkiye’deki genel Akif algılaması yüzünden (şairin manzum hikâyeciliği, Çanakkale ve İstiklal Marşı şiirleri, Mısır dönemi mağduriyeti) *Gölgeler*’in Mütareke dönemine bakan yanının ihmal edildiğini belirtiyorsunuz. Bunun yanı sıra Süleyman Nazif ile Cenap Şahabettin’in eserin edebî değeri üzerindeki vurgularının yeteri derecede dikkate alınmadığını ifade ediyorsunuz. Bütün bunların yanında, *Gölgeler*’i iki ayrı kitap olarak ele aldığınız da fark ediliyor. Daha önce hiç denenmemiş bu uygulama ne şekilde izah edilmeli?

Dikkat edilirse, Mehmet Akif’le ilgili yayınların çoğu, onun eserlerini merkeze almaz. Herhangi bir *Safahat* bölümünü veya kendi yazdığı nesirlerini! Oradan buradan yapılmış parça parça alıntılar ya da Eşref Edip’ten, Mithat Cemal’den sayısız nakiller! Dolayısıyla Akif hakkında yapılmış yayınların çoğunu, Eşref Edip’in yeni bir versiyonu addetmek yanlış sayılmaz. Yani bu çalışmalarda bol bol hatıra var, Akif’in hayatından kesitler var. Fakat herhangi bir eserini temel almak yok! Zaten Eşref Edip’in tarzı da böyle değil midir? Onun dikkati de esere ve sanata dönük değildir çünkü.

Dolayısıyla benim asıl vurguladığım, Akif'in kendi eserleri ile eşleştirilerek anlatılması ve yazılması. Ne kadar zengin olursa olsunlar, Akif'i tanıyanların şehadetleri ile yetinmek, Türkiye'de yaygın bir zihin tembelliğine dönüştü. *Gölgeler*'i kendi içinde ikiye ayırmanın sebebi de işte bu! Mütareke ve Milli Mücadele döneminin Akif'i ile, Mısır dönemi Akif'inin daha iyi kavranmasına duyduğum bir ihtiyaç ile! Dediğiniz gibi, Milli Mücadele dönemi Akif'ini tanıyoruz. Peki ya Mütareke dönemi Akif'ini? Çanakkale Şehitleri, atla oradan İstiklal *Marşı* ve ardından Mısır dönemi! Peki, Mütareke döneminde Akif'in yaşadığı çile? İngiliz işgaline, Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidarına bakış? O sıralarda şiir olarak, nesir olarak neler yazdığını hiç merak ettiniz mi? O arada, en yakın arkadaşları ile arası nasıldı? Nerede idi onlar ve ne yapıyorlardı? İşte böyle sayısız soru!

Dahası aynı Mütareke yıllarında, Süleyman Nazif ile Cenap Şahabettin neden Akif'e yakın davranıyorlardı? Kendi yakın arkadaşlarından hiçbirinin yazmadığı bir eseri, Süleyman Nazif nasıl olup da yazabiliyordu? Mehmet Akif, Malta'da esir olan Süleyman Nazif'e niçin "Ey Kara Gün Dostu" diye hitap ediyordu? Siz hiç düşündünüz mü, Akif'in "Kara gününü veya günlerini?". Şunu söyleyeyim ki Akif'in Mütareke yılları, Mısır döneminden daha az karanlık ve acılı değildir. İşte bu karanlığın fark edilmesi için başvurduğum, *Gölgeler*'in ikiye ayrılmasına!

Hocam, Akif'in *Fatih Camii* ile Yahya Kemal'in *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* adlı şiiri arasındaki rabıtaya temas ederek, şairin Yahya Kemal üzerindeki bir tesirini öne çıkarıyorsunuz. İbrahim Aşki Efendi aracılığıyla da Necip Fazıl üzerindeki etkisine –özellikle *Sakarya Türküsü* merkezli- değiniyorsunuz. Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* ve *Küçük Ağa Ankara'da* romanındaki Salih tipinin *Gölgeler*'den fıskırıp çıktığını, 1924'te çıkan *Anadolu* dergisinde *destan* türüne yönelik ilginin Akif kaynaklı olduğunu, Nazım Hikmet'in *Kuva-yı Milliye Destanı*'nda da Akif okumalarının rolünün büyük olduğunu iddia ediyorsunuz. Üzerinde durulması

gereken bu tespitlerden yola çıkarak Akif'in edebiyatımıza yön tayin edici biri olduğunu söylemek mümkün müdür?

Edebiyatta ve sanatta tesir doğrudan olmaz, bilvesile olur. Daha doğrusu da bilinç dışı bir şey! Yoksa açıktan açığa sırttan etkilenmelere tesir değil, kopya veya adaptasyon demek gerekir. Bu da kendini bilen hiçbir Türk sanatkârına reva görülemez. Dolayısıyla sizin teker teker saydığınız, benim ise *Safahat* yorumları sırasında yeri geldikçe kurduğum bağlantılara bu açıdan bakmak gerekir. Kaldı ki Yahya Kemal ve Necip Fazıl gibi büyük sanatkâr hakkında söz söylerken, biraz daha dikkatli olmak gerektiği kanaatindeyim.

Ama buna rağmen de bazı hususlara işaretten geri durmamak icap eder. *Safahat*'ın yeni harflerle ilk çıktığı yıl (1943 sonu) Yahya Kemal'i Park Otel'de sık sık ziyarete giden Cahit Tanyol, ne zaman üstada gitsem, masasında *Safahat*'ı açık buluyordum diyor. Yani bir defa değil, bir gün değil belki aylarca *Safahat* okuyan bir Yahya Kemal! Hâlbuki Yahya Kemal'in, Mehmet Akif'in şiirine sıcak bakmadığına dair sayısız açıklaması mevcuttur. İşte buna rağmen de dura düşünce, uzun sürmüş bir Mehmet Akif okuması söz konusu Yahya Kemal'in.

Burada söylemek istediğim şu: Yahya Kemal de *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* gibi işte okumalar sırasında doğuyor. Daha doğrusu da böyle bir şiir yazma fikri! Benim bildiğim, o şiire kadar Yahya Kemal de mimariyi şiire dönüştürmek gibi bir denemeye şahit olmuyoruz. Ama buna karşılık Mehmet Akif'in *Safahat*'ta yaptığı *Süleymaniye*, *Yeni Cami* ve *Fatih Camii* gibi anlatmalarına yakından şahidiz. Bir de Mehmet Akif'in *Fatih Camii* adlı müstakil bir şiiri vardır ki, o da ilk *Safahat*'ta yer almaktadır. Dehşetli bir şiirdir o! Aynı camiye küçük yaşlarında, babası ile sabah namazına giden Akif, caminin çocuk ruhu üzerindeki ürpertili tesirlerini anlatır o şiirde. Fakat aradan 30 yıl geçtikten sonra aynı camiye, aynı vakitte tekrar giden şairin bu son hisleri ile, çocukluk hisleri aynı şiire öyle yedirilir ki tahmin edemezsiniz. Çocuk ruhunun ürpertili tesirlerini şimdiki zamana ait; coşkulu hislerini de geçmiş

zamana taşımamasını iyi bilen sanatçı, bu uygulaması ile tahminlerin ötesinde bir derinlik duygusu üretir. Çoğu Türk şairinin 1930'lerde Bergson felsefesinden istifade ile geliştirdiği bu tür bir denemeyi Akif'in, daha 1900 başlarında nasıl olup da yakalayabildiği doğrusu hayret vericidir.

Fakat şu da bir gerçektir ki mimari eseri merkez alan ve şimdiki zaman ile maziye ait olan zamanı, aynı eser üzerinden beraberce duyurmayı deneyen ilk Türk sanatçısı Mehmet Akif değil, Abdülhak Hamid'dir. Ama Akif'in şiiri, Abdülhak Hamid'in denemelerine göre hem daha derin hem de daha sanatkârane ve orijinaldir. Bunu da en iyi fark edebilecek sanatçıların başında, kuşkusuz Yahya Kemal gelir.

İşte Yahya Kemal'in *Safahat* okuduğu 1943'lerde Türkiye, 1953 yılında İstanbul'un 500'üncü Fetih Yıldönümü törenlerini konuşmakta, küçük çaplı bazı hazırlıklara da girişmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla şairin zihninde *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* gibi bir şiirin bu sıralarda doğduğunu ihtiyatla bile olsa tahmin edebiliriz. Fakat iki şiir arasında mevcut olan önemli bir farka da işaret kaydıyla! Akif *Fatih Camii* şiirini yazarken ne kadar ferdi kalıyorsa, Yahya Kemal Süleymaniye denemesinde o kadar içtimaidir. Ne var ki iki şiir de, aynı vakte ait duyguları anlatır. Biri sabah namazı diğer Bayram namazı ile! Her iki şiir de çok büyük, edebiyatımız açısından son derece orjinaldirler.

Burada yeri gelmişken Arif Nihat Asya'nın *Selimiye Destanı*'na da işaret edeyim. Kaldı ki bunu izah daha kolaydır. Arif Nihat bir yandan Kastamonu'da Akif'in öğrencisidir, bir yandan da *Safahat*'ın çıktığı sıralarda, Akif'in hatıraları ile dopdolu Edirne'ye sürgün edilmiştir. Burada unutulmaması gereken husus her iki şairin, Akif'i tekrar ettikleri gibi bir duygu vermemek için birisinin *Süleymaniye*'yi, diğerinin *Selimiye*'yi merkez alma ihtiyacını duymalarıdır. Aynı yıllarda daha böyle sayısız şiirin mevcut olduğunu söyleyebilirim. Ahmet Kutsi Tecer'in *Halilürrahman* adlı uzun parçasını bilmem hatırlar mısınız?

Peki Necip Fazıl için ne söylenmeli hocam?

Necip Fazıl şiirinin *Büyük Doğu Marşı*'nın hazırlıkları sırasında değişmeye başladığı söylenebilir. Bir marş nasıl yazılır, onda nelerden söz etmek gerekir? Ayrıca marş yazımında ait yeni bir dil arayışı! Size önce şunu söyleyeyim, bu şiirde merkez kavram Doğu'dur. Batı değil Doğu!.. Ayrıca şairin kendini ve milletini Doğulu olarak hissetmesi! Edebiyatımızda bu kavramın patentinin Mehmet Akif'e ait olduğunu bilmem hatırlatmama gerek var mıdır? *Süleymaniye Kürsüsünde*'den, *Hakkın Sesleri*'nden, *Asım*'dan, Çanakkale Şehitleri ve İstiklal Marşı'ndan beri, Akif kendini bir yandan "Müslüman" kimliğiyle ifade ederken, öbür yandan da Şark kavramının şümulü içinde hisseder. Dahası sırf kendi milletimizin değil, bütün Şark milletlerinin savunmasını üstlenmiş bir dil ile konuşur Mehmet Akif. Belki Süleyman Nazif hariç sayılabilir, diğer hiçbir Türk şairimizi bu geniş sorumluluk şuuru içinde görmüyoruz. Dolayısıyla Necip Fazıl şiiri ile tekrar gün yüzüne çıkan bu kavramın, doğrudan Mehmet Akif'ten intikal etmiş olduğu kanaatindeyim. İster istemez bu geçişin, *Büyük Doğu Marşı*'nın hazırlıkları sırasında, Necip Fazıl'ın yapmış olabileceği *Safahat* okumaları ile ilgisi olduğunu düşünmek durumundayız.

Bilindiği gibi *Büyük Doğu Marşı* ile Necip Fazıl şiirinde ciddi bir yenilenme baş gösterir. Necip Fazıl'ın o yüksek şiiri, kademe kademe içtimai bir boyut kazanmaya başlar. Fakat bu yeni tarzda şiirleri de o kadar yüksek, o kadar başarılıdır. Nitekim adını verdiğiniz *Sakarya Türküsü*, o yoldaki şiirlerin zirvesi teşkil eder. *Sakarya Türküsü* dâhil, Necip Fazıl'ın içtimai nitelik arz eden şiirlerini okurken, ben onlarda gene Akif'ten intikal ettiği sandığım bazı dil kullanışlarına şahit oldum. Fakat bunların Şark veya Doğu kavramlarında olduğu gibi tematik değil, doğrudan imgesel nitelikler arz ettiğini fark ettim.

Nitekim Necip Fazıl'ın *Sakarya Türküsü* adlı o meşhur şiirinde, Anadolu'yu Sakarya Irmağı ile eşleştirdiği, bir manada da onu sembolleştirdiği malumdur. İşte o şiirde Necip Fazıl Sakarya'nın veya onun üzerinden milleti-

mizin “Yüz üstü çok süründüğünü, ayağa kalkmanın zamanının geldiğini” vurguluyor. İşte o vurgulu davetin bir benzerine Mehmet Akif’te de şahit oluyoruz.

Nitekim o da *Hakkın Sesleri*’nde, «Âlemde ziya kalmasa, halk etmeli-sin halk/ Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk” demiyor muydu? Gene Akif’in *Hakkın Sesleri*’nde ve *Bülbül* şiirinde sık sık tekrar ettiği; öz diyarında serseri gibi dolaşmak, *hânümansız yaşamak* biçimindeki imgelerin, Necip Fazıl’da ‘öz yurdunda garipsin, öz yurdunda parya’ şekline dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Necip Fazıl’ın toplumu muhalefete geçirmek istediği tek parti iktidarının son dönemlerinde, Mehmet Akif’i daha bir dikkatle okuduğu sonucuna ulaşmak hiç de zor olmamaktadır.

Fakat bu okumalara biraz daha derinlik kazandırmak da gerekebilir. Bildiğiniz gibi Necip Fazıl’ın ve Nazım Hikmet’in Deniz Lisesi’nden hocaları, aynı zamanda da büyük bir Akif hayranı olarak bildiğimiz İbrahim Aşki’nin öğrencilerine, işgalden kurtuluş amacıyla Mehmet Akif’in şiirlerini onlara sık sık okuttuğunu düşünmek; *Sakarya Türküsesi*’nin yazıldığı sıralarda da o eski okumaların doğurduğu tesirlerin ani bir fişkırmaya uğradığını tahmin mümkündür sanıyorum. Fakat ne yönden olursa olsun; ister Şark kavramının yenilenmesi, isterse de toplumu harekete geçirici imgelerin sürdürülmesi bakımından bu ilişki önemlidir ve özellikle bilinmesi gerekmektedir.

Bu arada şairin üç bölüm hâlinde incelediğiniz Mısır döneminde yaşadığı acıları sızılı bir hikâye akıcılığı ile aktarıyorsunuz. Bu bölümde Mehmet Akif’in kızına yazmış olduğu mektup da dâhil, şairin mektupları yoğun olarak kullanılıyor. Akif’in mektuplarını yayına hazırladığınız ve yakın zamanda da okurla buluşacağını haber aldık. TBMM adına hazırladığınız Akif’le ilgili yayınların devamında daha neler bulunuyor hocam?

Size hemen haber vereyim ki Meclis, *Safahat*’ın daha yeni bir baskısını yaptı. Yenice çıktı o da, çok da güzel olmuş. Diğeri de çok büyük hacimde, iki cilt olarak Mehmet Akif’in mektuplarının çıkmış olması. Birinci ciltte Meh-

met Akif'in bizzat kendisinin yazdığı mektuplar bulunuyor. Diğer ciltte de Mehmet Akif'e gönderilen mektuplar! Aynı ciltte üçüncü şahısların Mehmet Akif'i konu alan mektuplaşmaları da yer alıyor. Mektuplar cildini büyük Akif dostu, varını yoğunu Akif'e harcayan Mehmet Rüya Saydan ve değerli araştırmacı Selçuk Karakılıç'la birlikte hazırladık. Her iki arkadaşımıza emekleri dolayısıyla burada teşekkür etmek isterim.

Bu büyük seri sonunda, muazzam bir külliyyat teşkil edecek. Mesela Mehmet Akif'in nesirleri! İki mi, üç mü cilt olacak kestiremiyorum. Akif'in yazı hacminin artık ne kadar genişleyeceğini varın siz hesap edin! Sonra bunlara *Arkamda Serilmiş Yere Bir Mazi* adıyla başka bir dizi eklenecek. Kaç cilt olur kestiremiyorum. Ayrıca *Akif'e Dair Hatıralar* vs. ile dizi devam edecek inşallah!